

BOGUMIŁA WOJCIECHOWSKA-RATAJCZAK

POZIOM I STRUKTURA USŁUG PRODUKCYJNYCH W ROLNICTWIE USPOŁECZNIONYM

Usługi produkcyjne w rolnictwie uspołecznionym to jedna z najmniej dotąd rozpoznanych i docenianych dziedzin naszej gospodarki żywnościowej. Tymczasem pogłębiający się proces społecznego podziału pracy w sferze wytwarzania żywności prowadzi do sytuacji, w której korzystanie z usług produkcyjnych staje się niezbędnym warunkiem postępu na drodze wzrostu i racjonalizacji produkcji rolniczej, zwłaszcza wielkotowarowych uspołecznionych gospodarstw rolnych.

W tych gospodarstwach bowiem skłonność do upraszczania działalności na drodze korzystania z usług produkcyjnych jest wielokrotnie większa w »porównaniu z drobnotowarowymi gospodarstwami indywidualnymi. Wynika to przede wszystkim z relatywnie wyższego poziomu uprzemysłowienia ich produkcji (chemizacji, mechanizacji itd.). Wiadomo zaś, że rosnący strumień przemysłowych środków produkcji pociąga za sobą wzrost zapotrzebowania na szereg «usług typu komplemen tar nego (remonty maszyn, prace budowlano-montażowe, usługi handlowe, transportowe itd.). Również zmniejszanie się zasobów siły roboczej i rosnący koszt jej produkcyjnego zastosowania wzmacnia skłonność gospodarstw uspołecznionych do rezygnacji z samoobsługi w wielu dziedzinach działalności gospodarczej, szczególnie nie związanej bezpośrednio z produkcją rodną. W tym zakresie technika usługowa substytuuje technikę własną gospodarstw.

Wszystko to wywołuje szybki wzrost potrzeb usługowych, w pierwszym rzędzie w przed- i poprodukcyjnych fazach działalności gospodarczej. Natomiast korzystanie z usług typu rolniczego (zabiegi uprawowe, zbiór płodów rolnych itp.) zdeterminowane jest ich konkurencyjnością ekonomiczną w stosunku do techniki własnej gospodarstw uspołecznionych, oczywiście w warunkach swobodnego wyboru każdej z tych technik produkcji.

Jednocześnie pod wpływem daleko posuniętej koncentracji ziemi i produkcji, w rolnictwie uspołecznionym pogłębiają się procesy integracyjne pomiędzy nim a pozostałymi ogniwami gospodarki żywnościowej. Prowadzą one z jednej strony do przekształcania rolnictwa wielkotowa-

rowego z gałęzi o dominacji produkcji finalnej w gałąź surowcową o wysoce wyspecjalizowanej produkcji rolnej i daleko posuniętym uproszczeniu całego procesu gospodarczego, a z drugiej do decydującego wpływu pozarolniczych gałęzi gospodarki żywnościowej na poziom i strukturę produkcji żywności. W tych warunkach wzrasta zapotrzebowanie gospodarstw uspołecznionych na usługi przed- i poprodukcyjne realizowane przez pozarolniczą sferę gospodarowania. Innymi słowy rozwój, usług świadczonych przez pozarolnicze działy gospodarki żywnościowej decyduje o poziomie usługochłonności rolnictwa uspołecznionego, a tym samym o dominacji tego typu usług w stymulowaniu procesów dalszego pogłębiania się w nim społecznego podziału pracy¹.

Jest jednak oczywiste, że w praktyce ranga sfery usług produkcyjnych w kreowaniu możliwości produkcyjnych i (postępowych przeobrażeń rolnictwa uspołecznionego zależy od jej dojrzałości techniczno-ekonomicznej. Zewnętrznym zaś wyrazem tej dojrzałości jest przede wszystkim 'poziom i struktura świadczonych usług. Wstępny pogląd o rozwoju usług produkcyjnych w naszym rolnictwie uspołecznionym można uzyskać na podstawie danych tabeli 1.

Tabela 1

Usługi produkcyjne zrealizowane w rolnictwie w latach 1970 - 1982 (ceny stałe z 1970 r.)

Wyszczególnienie	1970	1975	1980	1982	Dynamika 1982 : 1970 w procentach
Usługi ogółem w mln zł:					
— rolnictwo całkowite	17160,9	29144,8	29932,4	22726,4	132,4
— rolnictwo uspołecznione	11123,9	16780,0	16381,9	12852,0	115,5
Usługi na ha UR w zł:					
— rolnictwo całkowite	878	1506	1567	1195	136,1
— rolnictwo uspołecznione	2998	2939	2713	2331	77,8
Odsetek usług w wartości końcowej produkcji rolniczej:					
— rolnictwo całkowite	5,5	7,9	8,2	6,3	14,5
— rolnictwo uspołecznione	21,9	19,7	16,6	15,9	72,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych roczników statystycznych GUS: 1971 - tab. 6(550), 1975 - tab. 21 (112), 1976 - tab. 3 (332), tab. 6 (325), tab. 104 (423), 1981 - tab. 4 (371), tab. 15 (382), tab. 105 (472), tab. 1 (623), tab. 13 (635), 1983 - tab. 18 (386), tab. 75 (443), tab. 1 (578).

¹ Uogólnianie dotychczasowych doświadczeń z zakresu formowania się sfery usług w rolnictwie wielkotowarowym, zwłaszcza krajów socjalistycznych można znaleźć m. in. w (następujących publikacjach: *Rozwój integracji i kooperacji we współczesnym rolnictwie zagranicznym*, Warszawa 1973; N. P. Aleksandrow, *Stan i kierunki kooperacji w rolnictwie ZSRR*, Wieś i Rolnictwo, 1974, nr 4; T. Siwek, *Rola spółdzielczości w kształtowaniu kompleksu rolniczo-przemysłowego w ZSRR*, Warszawa 1975; W. Misiuna, *Kooperacja a rozwój specjalizacji i koncentracji produkcji w rolnictwie ZSRR*, Warszawa 1977; *Agrarnaja politika socjalistycznych stran na sowremiennom etapie*, Moskwa 1981.

Zaprezentowane wielkości potwierdzają przede wszystkim zjawisko wzrostu globalnej wartości usług produkcyjnych zrealizowanych w naszym rolnictwie na przestrzeni badanego okresu. Zwiększył się także udział tych usług w kreowaniu możliwości produkcyjnych ogółu gospodarstw rolnych. Jeśli bowiem na każde 1000 zł produkcji końcowej brutto rolnictwa całkowitego w 1970 r. przypadało 55 zł, to w 1982 r. już 63 zł usług. Jednakże wydatny rozwój sfery usług produkcyjnych miał miejsce tylko w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych. W okresie tym średnioroczne tempo wzrostu ogółu usług osiągnęło wskaźnik 14 proc. Natomiast w drugiej połowie tych lat nastąpiła w zasadzie stagnacja, a ostatnio nawet regres działalności usługowej.

Na szczególne podkreślenie zasługuje jednak tendencja znacznie słabszego wzrostu usług produkcyjnych w rolnictwie uspołecznionym aniżeli w indywidualnym. Jest to zjawisko jakościowo nowe, gdyż do 1970 r., relatywnie szybszą dynamiką wzrostu cechowały się usługi realizowane w rolnictwie uspołecznionym².

Fakt trwałego zmniejszania się różnic międzysektorowych w nasyce- niu gospodarstw rolnych usługami produkcyjnymi można ocenić pozytywnie w tym sensie, że sprzyja on łagodzeniu dotychczasowych różnic w zewnętrznych warunkach rozwoju wszystkich sektorów naszego rolnictwa. Jednakże z drugiej strony zjawisko zmniejszania się, począwszy od 1976 r. wartości usług, tak w ujęciu globalnym, jak i w przeliczeniu na ha UR w rolnictwie uspołecznionym musi niepokoić tym bardziej, że prowadziło ono zarazem do systematycznego spadku udziału usług w wartości rolniczej produkcji końcowej tego sektora. Oznacza to, że sfera usług produkcyjnych straciła w analizowanym okresie nie tylko zdolności aktywnego oddziaływania na poprawę warunków pro-

Tabela 2

Dynamika kosztów zakupu materiałów i usług na cele produkcyjne w rolnictwie (w procentach)

Wyszczególnienie	1970 - 1975	1975 - 1980
Koszty zakupu materiałów i usług na cele produkcyjne ¹		
— rolnictwo całkowite	11,5	4,2
— rolnictwo uspołecznione	17,0	8,3
Wartość usług produkcyjnych ²		
— rolnictwo całkowite	14,0	0,5
— rolnictwo uspołecznione	10,2	-0,5

¹ Ceny stałe 1976/1977;

² Ceny stałe 1970 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Rocznika Statystycznego Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej GUS 1982, tab. 12 (214) oraz tab. I.

² B. Wojciechowska, *Usługi produkcyjne w procesie rekonstrukcji rolnictwa polskiego*, Poznań 1979, s. 58.

dukcyjnych, ale nawet zdolności dostosowawcze do potrzeb usługowych uspołecznionych gospodarstw rolnych.

Dodatkowym potwierdzeniem tego faktu mogą być występujące wbrew logice współzależności rozwoju, znacznie słabsze tempo wzrostu usług produkcyjnych aniżeli kosztów zakupu materiałów na cele produkcyjne w gospodarstwach uspołecznionych. Informują o tym średnioroczne wskaźniki dynamiki tych wielkości, ujęte w tabeli 2.

(Nasuwa się pytanie, jakie przyczyny zdecydowały o szczególnie głębokim w rolnictwie uspołecznionym załamaniu się tendencji wzrostowej usług produkcyjnych. Czy i na ile stanowiło ono efekt pogłębiającego się deficytu środków zaangażowanych w tej sferze działalności czy też wadliwego modelu jej funkcjonowania, Dla uzyskania poglądu w tej kwestii warto w pierwszym rzędzie przeanalizować tendencje towarzyszące kształtowaniu się potencjału wytwórczego jednostek usługowych na tle rolnictwa, zilustrowane danymi tabeli 3.

Tabela 3

Potencjał wytwórczy rolnictwa

Wyszczególnienie	1970	1975	1980	1982
Wartość brutto środków trwałych w mld. zł (ceny bieżące):				
– rolnictwo całkowite	868,4	1197,7	1611,9	1900,7
– rolnictwo uspołecznione	148,2	226,7	444,5	516,4
– obsługa rolnictwa	90,8	117,7	203,8	223,1
Nakłady na inwestycje produkcyjne w mld. zł (ceny bieżące):				
– rolnictwo całkowite	33,5	72,4	97,7	196,8
– rolnictwo uspołecznione	21,3	29,9	42,4	44,0
– obsługa rolnictwa	.	13,7	15,7	25,7
Pracujący w tys. osób				
– rolnictwo całkowite	5210	4860	5142	5173
– rolnictwo uspołecznione	484	570	710	688
– obsługa rolnictwa	223	389	429	373
Techniczne uzbrojenie pracy w tys. zł				
– rolnictwo całkowite	166,7	246,4	313,5	367,4
– rolnictwo uspołecznione	306,2	397,7	626,0	750,6
– obsługa rolnictwa	407,2	296,0	475,1	588,1

Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej GUS, 1982 – tab. 18 (31), tab. 5 (111) oraz Rocznik Statystyczny GUS, 1983 – tab. 47 (415), tab. 57 (425), tab. 59 (427).

Spośród wielu wniosków, jakie nasuwają się w wyniku analizy zaprezentowanych wielkości, trzeba podkreślić systematyczny wzrost potencjału produkcyjnego jednostek obsługi rolnictwa. Dotyczy to zarówno majątku trwałego jak i pracujących w sferze usług. Jednakże dynamika tego wzrostu nie nadążała za wzrostem potencjału wytwórczego uspo-

łącznionych gospodarstw rolnych. W efekcie udział jednostek obsługi, w tym potencjale znacznie spadł. Jest to sprzeczne z prawidłowościami znanymi dla ewolucji sfery obsługi produkcyjnej rolnictwa wielkotowarowego i dowodzi zarazem o nasilaniu się bariery usługowej na drodze upraszczania i racjonalizacji produkcji naszych uspołeczniczonych gospodarstw rolnych. Spadek rangi usług produkcyjnych w zespole środków stymulujących przeobrażenia strukturalne rolnictwa uspołecznionego ujawnił się szczególnie na płaszczyźnie poziomu techniki usługowej. Współczynnik technicznego uzbrojenia pracy, uważany powszechnie za podstawowy miernik postępu technicznego, w latach 1970-1982 wzrósł w rolnictwie uspołecznionym o 145,1 proc., a w jednostkach obsługi produkcyjnej tylko o 46,9 proc. Tak więc, działalność usługowa w analizowanym okresie stawała się coraz mniej konkurencyjna technicznie względem działalności gospodarstw uspołeczniczonych.

Zjawisko malejącej atrakcyjności techniki usługowej zapewne jeszcze bardziej nasili się w przyszłości. Przemawia za tym chociażby wyraźne zmniejszanie się udziału jednostek obsługi w nakładach na inwestycje produkcyjne rolnictwa. Wielkość ta wynosząca w 1975 r. 18,9 proc. w 1982 r. spadła do 13,0 proc. Tendencja ta stanowi kolejne zaprzeczenie prawidłowości rozwoju i nieuchronnie doprowadzi do dalszego pogłębiania się bariery usługowej, szczególnie dotkliwie odczuwalnej przez rolnictwo uspołecznione. Doprowadzi ona również do pogłębiania istniejącej deformacji strukturalnej naszej gospodarki żywnościowej, którą już dzisiaj powszechnie uważa się za podstawowe źródło deficytu i niskiej efektywności produkcji żywności³.

W dyskusjach poświęconych modelowi obsługi produkcyjnej uspołeczniczonych gospodarstw rolnych spotyka się niekiedy pogląd, że gospodarstwa te mając znacznie większe możliwości pogłębienia stosunków kooperacyjnych we własnych ramach organizacyjnych aniżeli gospodarstwa indywidualne, wykazują słabnące zainteresowanie korzystaniem z usług produkcyjnych w miarę umacniania swego potencjału wytwórczego. Jako dowód przemawiający za słusznością tej tezy przytacza się zjawisko tworzenia przez gospodarstwa uspołecznione, zwłaszcza w drugiej połowie lat siedemdziesiątych, własnych zakładów budowlanych, remontowych, handlowych, transportowych itp. Stanowi to niewątpliwie próbę całościowego rozwiązywania przez te gospodarstwa problematyki produkcji rolniczej łącznie z jej obsługą. Jest to jednak próba nie najefektywniejsza. Rozwiązanie takie prowadzi bowiem do rozproszenia wysiłków organizacyjnych i dekoncentracji potencjału wytwórczego pomiędzy różne kierunki działalności gospodarczej. Hamuje to nie tylko obiektywny proces upraszczania i specjalizacji produkcji gospodarstw uspo-

³ Por. A. Woś, J. S. Zegar, *Gospodarka żywnościowa. Problemy ekonomiki i sterowania*, Warszawa 1983, s. 34 - 35.

łeczmiowych, ale także wzmacnia ich popyt na rynku urządzeń technicznych nawet wtedy, kiedy eksploatacja tych urządzeń wyłącznie we własnym zakresie nie gwarantuje osiągnięcia optymalnej efektywności produkcyjno-ekonomicznej. A zatem, nasilającą się w ostatnich latach skłonność do tworzenia własnych zakładów pomocniczych przez sektor uspołeczniony trzeba traktować nie jako przyczynę, lecz jako skutek słabnącej dynamiki wzrostu usług produkcyjnych dla rolnictwa.

O dojrzałości ekonomicznej sfery usług produkcyjnych świadczy nie tylko wielkość świadczonych usług, ale także ich struktura przedmiotowa (rodzajowa). Wspomniano już, że w miarę wzrostu poziomu techniczno-ekonomicznego gospodarstw relatywnie szybciej wzmacnia się ich zapotrzebowanie na usługi przemysłowe (remonty maszyn, środków transportowych i narzędzi oraz obsługa techniczna sprzętu rolniczego i ogrodniczego), budowlane (budowa pomieszczeń i innych obiektów gospodarczych, prace instalacyjno-montażowe itp.) oraz transportowe, aniżeli na usługi rolnicze (mechanizacja prac polowych, usługi chemizacyjne, weterynaryjne itd.). W zakresie natomiast usług rolniczych gospodarstwa wielkoobszarowe wykazują rosnące zapotrzebowanie na usługi wysoce wyspecjalizowane oraz usługi substytuujące technikę pracochłonną, wykonywane wielofunkcyjnym, wysokowydajnym sprzętem rolniczym.

W jakim zakresie tego rodzaju preferencje gospodarstw realizowane są przez naszą sferę usług produkcyjnych można wnioskować na podstawie wskaźników ujętych w tabeli 4. Świadczą one o braku wyraźnego «postępu w przeobrażeniach (strukturalnych działalności usługowej na korzyść usług przed- i poprodukcyjnych. Zważywszy zaś, że w latach siedemdziesiątych miały miejsce istotne, postępowe przeobrażenia techniczno-ekonomiczne w naszym rolnictwie⁴, można stwierdzić, że w okresie tym pogłębiły się dysproporcje pomiędzy strukturą rodzajową usług a strukturą potrzeb ogółu gospodarstw tej dziedziny.

W szczególnie trudnej sytuacji na rynku usług znalazły się gospodarstwa uspołecznione. Ich udział w korzystaniu z pozarolniczych usług produkcyjnych wyraźnie spadł. Dotyczy to przede wszystkim usług przemysłowych, które warunkują sprawność techniczną i efektywność produkcyjnego majątku trwałego. Pokrycie stale rosnących potrzeb usługowych w zakresie remontów i konserwacji sprzętu technicznego gospodarstw uspołecznionych w analizowanym okresie systematycznie spadało i obecnie kształtuje się na niskim poziomie. Wystarczy wspomnieć, że wskaźnik usług przemysłowych na 1000 zł maszyn i urządzeń tech-

⁴ Potwierdzają to m. in. wyniki badań ujęte w następujących opracowaniach: *Rolnictwo i polityka rolna lat siedemdziesiątych*, Warszawa 1982; K. Ratajczak, *Ekonomiczne podstawy i kierunki rozwoju rolnictwa w Polsce*. Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu 1981.

Tabela 4

Struktura rodzajowa usług produkcyjnych dla rolnictwa (w procentach)

Wyszczególnienie		1970	1975	1980	1982	Dynamika 1982 : 1970
Rolnictwo ogółem	Usługi przemysłowe	40,2	29,4	38,4	34,2	85,1
	Usługi budowlane	21,4	24,5	27,6	27,5	128,5
	Usługi rolnicze	26,0	26,1	27,3	31,4	120,7
	Usługi transportowe	12,4	20,0	6,7	6,9	55,6
	Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Rolnictwo uspołecznione	Usługi przemysłowe	59,0	36,0	48,7	44,8	75,9
	Usługi budowlane	30,5	26,2	25,6	30,3	99,3
	Usługi rolnicze	6,7	12,7	17,4	14,7	219,4
	Usługi transportowe	3,8	25,1	8,3	10,2	268,4
	Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych roczników statystycznych GUS: 1974 — tab. 105 (422), 1981 - tab. 106 (372), 1983 - tab. 75 (443).

nicznych oraz środków transportowych gospodarstw uspołeczniowanych wynosił w 1970 r. 240 zł, a w 1982 r. 153 zł (ceny bieżące).

Niewiele lepiej kształtuje się sytuacja w zakresie dostępności usług budowlanych dla gospodarstw uspołeczniowanych. Co prawda wartość tych usług wzrastała znacznie szybciej aniżeli usług przemysłowych to jednak nie na tyle, aby ich udział w strukturze globalnej wartości usług produkcyjnych zrealizowanych w rolnictwie uspołeczniowanym zwiększył się.

Relatywnie najwyższą dynamiką wzrostu cechowały się usługi transportowe w badanym sektorze. Tak więc, w tej dziedzinie sfera usług wykazała największą zdolność do realizacji preferencji gospodarstw uspołeczniowanych. Nie oznacza to jednak, że preferencje te zostały w pełni zrealizowane. Liczne badania potwierdzają, że w strukturze czasu pracy gospodarstw rolnych czynności transportowe stanowią od 30 do 50 proc. i wykazują tendencję wzrostową⁵. Tymczasem udział usług transportowych w globalnej wartości usług produkcyjnych, zrealizowanych w naszym rolnictwie, począwszy od 1976 r. cechuje się tendencją malejącą i obecnie jest bardzo niski. Sytuacja taka w warunkach rosnących więzi rolnictwa uspołeczniowanego z jego otoczeniem ekonomicznym, nie tylko wymusza zjawisko wzrostu samoobsługi również na tej płaszczyźnie działalności gospodarczej, ale także prowadzi do nieracjonalnego gospodarowania, zwłaszcza majątkiem produkcyjnym. Wiadomo bowiem, że gospodarstwa rolne tylko w niewielkim zakresie dysponują specjalistycznymi środkami transportu. Ograniczona dostępność usług transportowych powoduje zaś konieczność wykorzystania ciągników rolniczych do przewozu ładunków. Podraża to nie tylko działalność transportową.

⁵ M. Chisholm, *Rural Settlement and Land Use*, London 1968, s. 49; J. Ferenc, *Usługi transportowe w rolnictwie*, Warszawa 1970, s. 50.

ale także uszczupla z reguły deficytowy potencjał wytwórczy wykorzystywany bezpośrednio w produkcji rolniczej.

Stosunkowo najkorzystniejsza sytuacja w analizowanym okresie wystąpiła na odcinku usług rolniczych, zwłaszcza w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych. Wskaźnik tych usług w przeliczeniu na ha UR wynoszący w 1970 r. 1502 zł, w 1975 r. wzrósł do 4008 zł (ceny stałe), czyli o 166,8 proc. Jednakże w późniejszym okresie nasycenie usługami systematycznie malało. W 1982 r. badany wskaźnik wyniósł tylko 2721 zł, a więc obniżył się w stosunku do 1975 r. o 32,1 proc. Warto przy tym podkreślić, że w strukturze rodzajowej usług rolniczych w 1982 r. najwyższy odsetek stanowiły usługi sanitarno-weterynaryjne i inne usługi związane z produkcją zwierzęcą (49,4 proc.). Natomiast odsetek specjalistycznych usług chemizacyjnych w tym czasie wynosił 17,8 proc., a zabiegów ochrony roślin tylko 6,9 proc. Jest to wskaźnik »bardzo niski, gdyż oznacza, że na ha UK zabiegów tych przypadało 82,3 zł (ceny bieżące)⁶.

Okazuje się więc, że również poziom usług rolniczych zrealizowanych w rolnictwie uspołecznionym w ostatnich latach uległ znacznemu obniżeniu. Dotyczy to zwłaszcza specjalistycznej obsługi produkcji roślinnej. Warto przy tym dodać, że zjawisko to zbiegło się z procesem szybszej koncentracji ziemi, aniżeli środków produkcji pochodzenia przemysłowego w analizowanych gospodarstwach. Usługi zaś nie zdołały zapobiec spadającej w tych warunkach intensywności gospodarowania.

Uogólniając, można stwierdzić, że uspołecznione gospodarstwa rolne napotykać coraz silniejszą barierę usługową w rozwoju niemalże każdej dziedziny swej działalności gospodarczej. Jej przełamanie wymaga zaś w pierwszym rzędzie zmian alokacji środków zaangażowanych w gospodarce żywnościowej na korzyść usług, zwłaszcza przed- i poprodukcyjnych oraz specjalistycznych usług rolniczych.

W parze z przyspieszeniem rozwoju i unowocześnieniem struktury przedmiotowej sfery usług produkcyjnych dla rolnictwa powinny nastąpić także głębokie przeobrażenia struktury podmiotowej tej dziedziny gospodarowania w kierunku wydatnego zwiększenia udziału pozarolniczych ogniw gospodarki żywnościowej w obsłudze produkcyjnej rolnictwa. Z doświadczeń krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo wynika, że jedną z podstawowych tendencji cechujących ewolucję modelu podmiotowego usług produkcyjnych dla rolnictwa jest dynamiczny wzrost i decydujący udział pozarolniczych gałęzi gospodarki narodowej w tym modelu⁷.

⁶ Wskaźniki obliczono na podstawie danych Roczników Statystycznych GUS: 1974 tab. 105 (42,2), 1983 — tab. 4 (372), tab. 75 (443), tab. 1 (579).

⁷ Problem ten jest przedmiotem rozważań m. in. następujących prac: M. Pohorille, *Interwencjonizm w rolnictwie kapitalistycznym*, Warszawa 1965; H. Her-

Tabela 5

Sprzedaż usług produkcyjnych dla rolnictwa
według jednostek organizacyjnych w mln. zł (ceny bieżące)

Wyszczególnienie	1975	1980	1982	
			ogółem	rolnictwo uspołecz- nione
A. Jednostki zaliczane do działu rolnictwo	26 231,7	35 835,4	67 023,0	35 391,0
1. Obsługa rolnictwa	23 406,2	31 050,7	63 673,7	32 449,9
w tym:				
— przeds. technicznej obsługi rolnictwa	6 166,0	13 572,7	20 440,2	18 096,5
— kółka rolnicze	14 512,0	11 080,5	29 076,4	4 658,8
— stacje hodowli zwierząt	600,4	824,6	2 067,4	720,1
— zakłady weterynarii	1 562,2	2 908,4	4 830,9	2 366,8
2. Gospodarka rolnicza	2 825,5	4 784,7	3 349,3	2 941,1
w tym:				
— państwowe gospodarstwa rolne	2 362,6	2 797,5	3 349,3	2 941,1
B. Jednostki nie zaliczane do działu rolnictwo	7 780,2	15 229,2	32 563,9	7 878,1
w tym:				
— rzemiosło prywatne	5 613,0	10 723,0	26 104,4	4 428,1

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1983, tab. 75 (443).

Z danych zaprezentowanych w tabeli 5 wynika, że również w obsłudze produkcyjnej naszego rolnictwa zarysowała się tendencja wzrostu rangi jednostek pozarolniczych. Tym niemniej w dalszym ciągu jednostki zaliczane do działu „Rolnictwo” zajmują dominującą pozycję w modelu podmiotowym badanej sfery usług⁸. Ich udział, wynoszący w 1975r. 77,1 proc, w 1982 r. obniżył się zaledwie do 67,3 proc. Świadczy to wyraźnie, że pomimo pewnego postępu, nadal utrzymują się dysproporcje w układzie podmiotowym usług produkcyjnych na niekorzyść pozarolniczych działów gospodarki żywnościowej. Dysproporcje te są szczególnie ostre w usługach dla gospodarki uspołecznionej. Tutaj w 1982 r.

lemann, H. Stamer, *Rolnictwo w dobie technizacji*, Warszawa 1963; B. Andreae, *Gospodarstwo uproszczone*, Warszawa 1967; F. Tomczak, *System obsługi produkcyjnej rolnictwa*, Warszawa 1974; A. Woś, *Związki rolnictwa z gospodarką narodową*, Warszawa 1975; B. Wojciechowska, *Usługi produkcyjne w procesie rekonstrukcji rolnictwa polskiego*, Poznań 1978.

⁸ Nie jest to dziedzina odosobniona w najszej gospodarce żywnościowej. Jak dowodzą badania, struktura gałęziowa sfery wytwarzania żywności w naszym kraju to struktura tradycyjna, a obserwowane tempo jej przemian jest nie tylko wolniejsze, niż w większości innych krajów, ale także wolniejsze aniżeli uzasadniałoby to osiągnięty przez nas poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Por. A. Woś, *Związki rolnictwa*, s. 242 - 243.

udział usług zrealizowanych przez jednostki typu rolniczego wynosił 77,7 proc.

Na tej podstawie można stwierdzić, że dotychczasowy rozwój usług produkcyjnych dla rolnictwa jest głównie wyrazem pogłębiania się społecznego podziału pracy w samym rolnictwie i rosnących tutaj stosunków kooperacyjnych. Biorąc zaś pod uwagę niższy poziom sił wytwórczych w tym dziale aniżeli w przemyśle i innych pozarolniczych gałęziach gospodarki żywnościowej, trudno zakładać, że może on być zdolny do takiego rozwoju kooperacji produkcyjnej we własnym zakresie, który umożliwi pożądaný wzrost nie tylko usług rolniczych, ale także pozostałych usług produkcyjnych. Tłumaczy to zarazem, dlaczego w analizowanym okresie rolnictwo nasze napotykało na coraz silniejszą barierę usługową.

Okazuje się więc, że dalszy postęp w funkcjonowaniu sfery usług produkcyjnych dla rolnictwa wymaga w pierwszym rzędzie zwiększenia rangi przemysłu, budownictwa, transportu itd. w tej sferze działania. Sprzyjać to będzie również poprawie efektywności działalności usługowej na drodze pogłębiania specjalizacji. Wydaje się, że nie do utrzymania w przyszłości jest sytuacja, aby rolnicze jednostki usługowe miały zajmować się świadczeniem wszelkiego rodzaju usług. Upraszczenie działalności to przecież nie tylko obiektywny proces rozwoju gospodarstw rolnych, ale także, a nawet przede wszystkim przedsiębiorstw usługowych. Co więcej — sfera usług powinna również w tej dziedzinie prezentować wyższy stopień dojrzałości ekonomicznej aniżeli rolnictwo. Jest to warunek wstępny jej aktywnego oddziaływania na wzrost i racjonalizację produkcji żywności. Ostatecznie chodzi o to, aby sfera usług produkcyjnych dla rolnictwa, zgodnie ze swą istotą, obejmowała przede wszystkim usługi świadczone przez organizacje jego otoczenia ekonomicznego. Natomiast jednostki usługowe typu rolniczego powinny koncentrować swą działalność na coraz bardziej wyspecjalizowanych usługach rolniczych. Przyjęcie takiej orientacji w polityce rozwoju usług sprzyjać będzie w praktyce dyskontowaniu korzyści płynących z ich funkcji względem uspołecznionych gospodarstw rolnych i jednocześnie osiąganiu maksymalnych korzyści z jednostki nakładów zaangażowanych w tej dziedzinie gospodarowania społecznego.

THE LEVEL AND STRUCTURE OF PRODUCTIVE SERVICES IN THE SOCIALIZED AGRICULTURE

Summary

The article attempts at defining tendencies characteristic for the evolution of productive services branch for the socialized agriculture on the grounds of statistical analysis of the level and structure of productive services rendered in that

sector as compared the agriculture as a whole, in the years 1970 - 1982. The analysis results confirmed that a character and dynamics of changes characteristic for the development of productive services were not able to follow preferences of socialized farms although corresponded to general tendencies in their sphere. Further improvements of the examined services should consist in a considerable development of pre- and post-productive services rendered by non-agricultural branches of foodstuffs economy.